

UOT 336,71

AYAZ NEYMƏTLİ

Azərbaycan Kooperasiya Universiteti
 ayzan@mail.ru

ANTİBÖHRAN TƏNZİMLƏMƏDƏ BANK SİSTEMİNİN FƏALİYYƏT İSTİQAMƏTLƏRİ

Məqələdə böhranların xarakterik xüsusiyyətləri, ölkə iqtisadiyyatında yaratdığı mənfi meyillər və həmin meyillərin aradan qaldırılmasında bank sisteminin rolu izah olunmuşdur. Bankların öz ənənəvi funksiya və vəzifələri əsasında fəaliyyət istiqamətləri əks olunmuş və bu əsasda fəaliyyətin antiböhran tədbirlərdəki parametrləri təhlil olunmuşdur.

2014-cü ildən başlayan sonuncu maliyyə böhranı şəraitində Azərbaycan bank sisteminə yaranmış vəziyyət çoxsaylı iqtisadi göstəricilərin əsasında izah olunmuşdur. Həmin göstəricilərə sistemdəki bank, bank olmayan kredit təşkilatları, kredit ittiqatları sayının əsaslı azalması, bankların kapitallaşma səviyyəsi, sistemdə kredit portfelinin vəziyyəti, dollarlaşma səviyyəsi, məcmu kapitalın adekvatlıq əmsalı və s. aid edilə bilər. Müəllif iqtisadiyyatda yaranmış gərgin vəziyyətdən çıxış üçün istiqamətlər müəyyən etmiş və həmin istiqamətlərin hər birinin qısa izahı vermişdir. Antiböhran tədbirlərdə bank sisteminin zəruriliyi və əhəmiyyəti əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər: böhran, antiböhran tədbirlər, bank sistemi, bank böhranları, kredit portfeli, restrukturizasiya edilmiş kreditlər.

Ölkədə istər maliyyə, istərsə də iqtisadi böhranın baş verməsi bank sistemə təsirsiz ötürmüşdür. Eyni zamanda, hansı böhranın baş verməsindən asılı olmayaraq onun nəticələrinin aradan qaldırılmasında bank sistemi əvəzsiz rol oynayır. Baş vermiş böhranların fəsadlarının aradan qaldırılması üçün bankların və bank sisteminin mikro və makro səviyyədə maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi birinci dərəcəli məsələyə çevrilir. Bankların mikrosəviyyədə maliyyə sabitliyi dedikdə ayrı-ayrılıqda fəaliyyət göstərən hər bir kredit təşkilatının maliyyə sabitliyindən, makro səviyyədə maliyyə sabitliyi dedikdə isə bütünlükdə ölkənin bank sektorunun maliyyə sabitliyindən söhbət gedir.

Antiböhran tənzimləmədə bank sisteminin rolu

Ölkənin bank sektoru iqtisadiyyatın bütün sahələrini pul vəsaitləri ilə təmin etmək kimi çox vacib bir funksiyaya yerinə yetirir. Bunun üçün o, sərbəst pul vəsaitlərini akkumulyasiya edərək, həmin vəsaiti iqtisadiyyatın sektorları arasında zəruri tələbat əsasında səmərəli şəkildə bölüşdürür. Bu halda banklar və bank sektoru sərbəst pul vəsaitlərinin sahibləri, mülkiyyətçiləri ilə fəaliyyətlərində həmin pul vəsaitlərinə ehtiyac duyan iqtisadi subyektlər arasında maliyyə vəsaitçisinə çevrilirlər. Lakin böhranların baş verdikləri halda bankların ənənəvi funksiyalarını yerinə yetirmək üçün maneələr yaranır ki, bu da makro və mikro səviyyədə müxtəlif xüsusiyyətlərə

malik çatışmazlıqlar yaradır. Böhranın baş verməsi həm makro, həm də mikro səviyyədə çatışmazlıqların bütürə verir. (1,s.162)

Baş vermiş böhranlar özünü aşağıdakı əsas təzahür formalarında göstərir: ümumi daxili məhsulun həcmi azalır, onun artım səviyyəsi səngiyir, məşğulluğun səviyyəsi aşağı düşür, analoji olaraq işsizliyin səviyyəsi yüksəlir, inflyasiyanın səviyyəsi artır, işguzar faəliyyət düşür, maliyyə sektorunda sabitlik pozulur, bütçə-vergi mexanizmində ləngimələr baş verir, monetar amillər zəifləyir, bank sektorunda aktivlərin itkisi baş verir, bank aktivlərində ümidsiz kreditlərin xüsusi çəkisi artır, bank sektorunun, ümumiyyətlə maliyyə sektorunun sağlamlaşdırılması üçün həyata keçirilən tədbirlərə əlavə xərclər çəkməyə ehtiyac yaranır, əmanətçilərin banka inamı azalır və onlar öz vəsaitlərini kütləvi surətdə geriyyə tələb edirlər, iqtisadiyyatda dollarlaşma səviyyəsi yüksəlir, milli valyutanın ucuzlaşması baş verir, dövlət vəziyyətdən çıxmaq üçün fəvqəladə tədbirlərə əl atır və s. (2,s.81)

Azərbaycan müstəqillik əldə edərkən ölkə dərin böhran içərisində idi. Sonrakı müstəqillik illərində isə iki dəfə, yəni 2008 -ci il və 2014-cü illərdə baş vermiş dünya maliyyə böhranları respublikamızın iqtisadiyyatına öz təsirini göstərmişdir. Ümumiyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, dünya böhranları həmişə maliyyə böhranları ilə başlayır. Bu özünü daha güclü formada pul-kredit sisteminə bütürə verir və onun vəsaitiylə ölkə iqtisadiyyatının real sektoruna mənfi, dağıdıcı təsirini göstərir.

Böhran baş verdiyi anda bank sistemi öz vəzifə və funksiyalarından irəli gələn tələblər əsasında təsərrüfatın müxtəlif sahələrini əlaqələndirərkən sahələr arasında pul resurslarının bölgüsünü həyata keçirir. Bu əsasda bank sistemi ölkəyə ödəniş hesablanması mexanizminin sabitliyini bərpa edir, cəmiyyətin, bütövlükdə iqtisadiyyatın inkişafına şərait yaradır.

Böhranların baş verməsi səbəbləri və onun törətdiyi fəsadları təhlil edərkən görürük ki, böhranlar iqtisadiyyatda bütün risklərin cəmlənməsinə, mənfi təzahürlərin meydana çıxmasına, iqtisadiyyatın səhə və sektorları arasında əlaqələrin zəifləməsinə, bütövlükdə iqtisadi dinamikanın səngiməsinə səbəb olaraq ən çox maliyyə, bank sisteminin zəifləməsinə gətirib çıxarır. Böhranlara qarşı reallaşdırılmalı olan ən mühüm tədbirləri həyata keçirmək üçün birinci dərəcəli vəzifə bank sisteminin özünü təminatçılığının, rəqəbat qabiliyyətliliyinin, kredit qabiliyyətliliyinin, likvidliyinin və s təmin edilməsindən ibarətdir. Bütövlükdə maliyyə və bank sisteminin sabit və səmərəli olması baş verən böhranların nəticələrinin aradan qaldırılması üçün ən zəruri vəsaitdir. (3,s.12)

Böhranın yaratdığı fəsadlar

Ölkənin bank sisteminin fəaliyyətində böhran dövründə istifadə edilən bütün vəsaitə və usullar antiböhran siyasətinin əsasını təşkil edir. 2014-cü ildə baş vermiş olan dünya maliyyə böhranı zamanı Azərbaycanın bank sisteminə də bir sıra mənfi meyillər yaranmışdır. Bank sisteminə fəaliyyət göstərən banklardan kapitalın adekvatlığını qoruya bilməyən 12 bank bağlanmış və sistemdə fəaliyyət göstərən bankların sayı 01.01.2019-cu il tarixə 31-enmişdir. Bank olmayan kredit təşkilatlarının sayı 31.03.2017-ci il tarixdəki 145-dən 01.08.2017-ci ilə 47-ə endirilmişdir. Həmin dövr ərzində kredit ittiqatlarının sayı 97-dən 76-yə enmişdir. Bundan başqa iqtisadiyyatda dollarlaşma səviyyəsi yüksəlmişdir. Belə ki, böhran dövründə 2015-ci ilin sonuna əvvəlki ilə müqayisədə kreditlərdə dollarlaşma 27 faizdən 50 faizə, depozitlərdə isə 50 faizdən 80 faizə yüksəlmişdir. (4,səh.18)

Məqalə tarixçəsi:

Göndərilib: 08.05.2019, qəbul edilib: 11.06.2019

2014-2015-ci illər ərzində baş vermiş böhran prosesləri nəticəsində bankların kapital mövqeyinə təzyiqlər artmışdır. 2014-cü ildə bank sektorunun xalis mənfəəti 381 milyon manat olduğu halda, 2015-ci ildə sektor ili 351 milyon manat zərərle yekunlaşmışdır. Sistemdə məcumi kapitalın adekvatlıq əmsalı 2014-cü ildəki 18,9 %-dən 2015-ci ilin sonunda 14,7%-dək azalmışdır. Təhlil edilən dövr ərzində bank sisteminin məcumi kapitalı 4,3 milyard manatdan 3,7 milyard manata düşərək 14% azalmışdır. Məcumi kapitalın adekvatlıq əmsalı 22% azalmışdır.

Böhran zamanı bank sisteminin aktivlərinin artım tempinin zəifləməsi potensial borcalanların kredit tələbinə və bankların kredit təklifinin azalması ilə əlaqədar olmuşdur. Böhran başlayan dövrdən milli valyutanın ucuzlaşması borcalanların xarici valyutaya kreditləri üzrə ödəmə qabiliyyətinə təsir etmiş və bankların kredit portfelinin keyfiyyətinin pisləşməsinə gətirib çıxarmışdır. 2015-ci ilin sonuna ümumi portfeldə qeyri-ışlək kreditlərin məbləği əvvəlki il ilə müqayisədə 10,6 faizdən 13,9 faizə qədər, yəni 31% artmışdır. Həmçinin, ümumi portfeldə restrukturizasiya olunmuş kreditlərin xüsusi çəkisi 4,5%-dan 10,0%-dək, yəni 133% yüksəlmişdir.

2016-cı ilin birinci rübünün sonuna ümumi kredit portfelində qeyri-ışlək aktivlərin əmsalı 16,8% təşkil etmişdir. 2014-cü ilin sonuna xüsusi əhəmiyyətli kreditə nisbət 5,5% təşkil etdiyi halda, 2015-ci ilin sonuna bu göstərici 7,8% təşkil etmişdir ki, bir il ərzində artım 42% olmuşdur.(5)

Antiböhran tədbirlər və strateji hədəflər

Ölkə iqtisadiyyatında yaranmış olan vəziyyətdən çıxmaq üçün 2016-cı ilin sonunda Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yolu xəritəsinin başlıca istiqamətləri" müəyyən edilmişdir. Həmin ildən əsasında iqtisadiyyatda yaranmış olan mənfəi meyllərin aradan qaldırılması ölkə iqtisadiyyatının dinamik istiqamətdə yönəldilməsi, inkişafın müsbət meyllərinin yaranması üçün ən zəruri olan hədəf və prioritetlər müəyyən edilmişdir.(4,s.2)

Azərbaycanda baş vermiş olan iqtisadi böhranın xarakterindən və onun yaratmış olduğu fəsadların aradan qaldırılmasının mümkün variantlarından asılı olaraq qeyd edilən sənəddə başlıca olaraq aşağıdakı strateji hədəflər müəyyən edilmişdir: dinamik və sağlam institutlardan ibarət maliyyə sisteminin formalaşdırılması, maliyyə bazarlarının inkişafı; infrastrukturun gücləndirilməsi; tənzimləmə və nəzarət mexanizminin təkmilləşdirilməsi; maliyyə bazarı iştirakçılarının bilik və bacarıqlarının artırılması.

Qeyd edilən hədəflər üzrə fəaliyyətin reallaşdırılması antiböhran tədbirlərinin məcumiyyəni təşkil edir. Bu istiqamətdə əsas rolu banklar və bank sistemi oynayır. Çünki qeyd edilən hədəflərə çatmaq üçün zəruri olan sağlamlaşma yolu və iqtisadiyyatın dirçəlməsi yolu bank sistemindən keçir. Bu istiqamətdə dövlət iqtisadi artımı dəstəkləyən dinamik və sağlam institutlardan ibarət bank sisteminin yaradılması üçün zəruri tədbirlər görür, əlavə likvidlik və risk mübadiləsi üzrə platformanın yaradılması məqsədilə maliyyə bazarının canlanmasını təmin edir, maliyyə xidmətlərində şəffaflığın və səmərəliliyin artırılması üçün infrastrukturunu daimi olaraq təkmilləşdirir, maliyyə sisteminin sərhədlərini müəyyən edən əsas qaydaları nəzərdən keçirir, yeniləyir, paralel olaraq maliyyə xidmətləri iştirakçılarının bacarıqlarının və müştərilərin maliyyə savadlılığının artırılması təşkil edir.

Son illər ərzində dünya iqtisadiyyatında gedən transformasiya və informasiya texnologiyalarının inkişafı kimi amillər qlobal maliyyə sistemində yeni inkişaf meyillərinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Həmin meyillər əsasən prudenial tənzimləmə və nəzarətin güclənməsi, maliyyə xidmətlərinin rəqəmsallaşması, alternativ bankçılığın genişlənməsi, bank əməliyyatlarında kontraktların davranış modellərinin dəyişməsi, yeni bilik və bacarıqlara tələbin artması maliyyə institutlarının əməliyyat modellərinin dəyişməsi istiqamətində özünü göstərmişdir. (4,s.7)

Nəticə

Ölkədə aparılan antiböhran tədbirlərinin ən zəruri istiqamətlərindən biri bank sektorunda risklərin aradan qaldırılması üçün görülən, həyata keçirilən kompleks yanaşmalardır. Bu istiqamətin əsasını Bazəl 3 tənzimləmə tələbləri, normaları təşkil edir. Həmin tələblər əsasında şərtlər sərtləşdirilmiş və likvidlik risklərinin idarə edilməsi üzrə yeni alətlər müəyyən edilmişdir. Paralel olaraq sistem risklərinin idarə edilməsi və onların təsirlərinin yumuşaldılması məqsədilə kontrtsiklik kapital buferinin yaradılması və sistem əhəmiyyətli bankların fəaliyyəti üçün differensial tənzimləmə tələbləri müəyyən olunmuşdur. Yalnız belə tədbirlər həyata keçirilərsə bu halda böhranın yaratmış olduğu mənfəi meyllər tamamilə aradan qaldırılır və antiböhran tədbirlər öz səmərəsini verər.

ƏDƏBİYYAT

1. Алекперова Ф.Р.- Глобализационные вызовы и антикризисная политика в банковской сфере. "Dirçəliş,-XXI-ci əsr" Bakı, 2011, №162-163
2. Быков А.Н. Кризис финансовой глобализации и его последствия для мира. Российский внешнеэкономический вестник, 2009, №1, с. 3-15
3. Мамедов З.Ф. Банковская система в условиях глобального финансового кризиса, финансы и кредит. 2010 №48, с. 8-14
4. Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair strateji yol xəritəsi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmişdir, 60 s.
5. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankın illik hesabatları (2008, 2016, 2017, 2018)

РЕЗЮМЕ

АЯЗ НЕЙМАТЛИ НАПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ В СФЕРЕ АНТИКРИЗИСНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Эта статья разъясняет характеристику финансовых кризисов, ее отрицательное влияние на экономику страны и роль банковской системы в уничтожении ее эффектов. Статья также включает курсы действия, сопровождающего банки, основанными на их традиционных функциях и обязанности и анализе параметров антикризисных мер.

Условие банковской системы в результате последнего экономического спада, начатого в 2014 объяснилось согласно различным экономическим индикаторам. Эти индикаторы вносят деньги в банк и небанковские финансовые учреждения, существенные сокращения союзов кредита, нормы капитализации, условия портфелей кредита, уровень долларизации, совокупное отношение адекватности столицы и так далее.

Указания для появления напряженной ситуации в экономике и кратком объяснении каждого из этих указаний были настроены автором. Потребность и важность банковской системы в антикризисных мерах были обоснованы.

Ключевые слова: кризис, антикризисные мероприятия, банковская система, банковские кризисы, кредитный портфель, реструктуризованные кредиты.

SUMMARY

AYAZ NEYMATLI

**DIRECTIONS OF ACTIVITY OF BANK SYSTEM IN ANTI- CRISIS
REGULATION**

This article deals with characteristics of financial crises, its negative impact on a country's economy and the role of the banking system in eradicating its effects. The article also includes the courses of action followed by banks based on their traditional functions and responsibilities and analysis of parameters of anti-crisis measures.

The condition of the banking system as a result of the latest economic recession started at 2014 has been explained according to various economic indicators. These indicators are banking and non-banking financial institutions, substantial reductions in credit unions, capitalization rate, conditions of credit portfolios, dollarisation rate, aggregate capital adequacy ratio and so on.

The directions for the emergence of a tense situation in economics and a brief explanation of each of these directions have been set up by the author. The necessity and importance of the banking system in the anti-crisis measures was substantiated.

Key words: crisis, anti-crisis measures, banking system, bank crises, credit portfolios, restructured loans

(İqtisad üzrə elmlər doktoru, prof. M.Bağirov tərəfindən təqdim edilmişdir)

